

**“HAYRAT UL-ABROR” HIKOYATLARIDA AXLOQIY
G‘OYALAR**

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

Filologiya va tillarni o‘qitish: o‘zbek tili yo‘nalishi

2-bosqich 2/24-guruh talabasi

Otaboyeva Mahfirat Alijon qizi

Ilmiy rahbar: *Termiz iqtisodiyot va servis universiteti O‘zbek tili va
adabiyoti kafedrasida o‘qituvchisi*

Jo‘rayeva Gavhar Eshqobilovna

gavharj555@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Alisher Navoiy qalamiga mansub
“Hayrat ul-abror” asarida ilgari surilgan axloqiy g‘oyalar tahlil qilinadi. Asarda
inson kamoloti, halollik, adolat va ezgulik masalalari yoritib beriladi.*

Kalit so‘zlar: *Hayrat ul-abror, axloqiy g‘oyalar, komil inson, adolat,
halollik, ilm-ma‘rifat, ezgulik, saxovat, ma‘naviyat.*

Annotation: *This article analyzes the moral ideas presented in Alisher
Navoi's work “Hayrat ul-abror.” The work highlights issues of human perfection,
honesty, justice, and virtue.*

Keywords: *Hayrat ul-abror, moral ideas, perfect human, justice, honesty,
knowledge and enlightenment, virtue, generosity, spirituality.*

Аннотация: *В этой статье анализируются нравственные идеи,
изложенные в произведении Алишера Навои «Хайрат ул-аброр». В
произведении освещаются вопросы совершенства человека, честности,
справедливости и добродетели.*

Ключевые слова: *Хайрат ул-аброр, нравственные идеи, совершенный
человек, справедливость, честность, знание и просвещение, добродетель,
щедрость, духовность.*

Sharq mumtoz adabiyotining buyuk namoyandasi bo'lgan Alisher Navoiy ijodi o'zining yuksak badiiyligi va chuqur ma'naviy mazmuni bilan ajralib turadi. Uning Xamsa asari turkiy adabiyot tarixida alohida o'rin egallaydi. Mazkur majmuaning birinchi dostoni hisoblangan "Hayrat ul-abror" insonning axloqiy kamoloti masalalarini yoritishga bag'ishlangan.

Navoiy ushbu asarda jamiyat va inson hayotidagi muhim axloqiy mezonlarni ko'rsatib beradi. Shoir fikricha, insonni yuksaltiruvchi asosiy kuch – bu uning odobi, iymoni va ma'naviy pokligidir.

"Hayrat ul-abror" dostoni maqolat va hikoyatlar asosida qurilgan bo'lib, har bir qismda muayyan axloqiy g'oya ilgari suriladi. Asarda insonning komillikka erishishi uchun zarur bo'lgan fazilatlar keng yoritilgan. Navoiy axloqni inson hayotining asosiy mezoni sifatida talqin qiladi. Uning qarashicha, axloqsiz jamiyat taraqqiy eta olmaydi. Shu bois shoir o'z asarida odob-axloq masalalariga alohida e'tibor qaratadi.

Kimki jahon ahlida inson erur,

Bilki, nishoni anga imon erur[1.71-b]

Dostonning muhim jihatlaridan biri iymon tushunchasining keng yoritilishidir. Navoiy iymonni insonning ichki dunyosini shakllantiruvchi asosiy omil sifatida ko'rsatadi. Uning fikricha, iymonli inson har qanday yomonlikdan tiyiladi va ezgulikka intiladi. Iymon inson qalbida poklik, halollik va rostgo'ylik kabi fazilatlarni shakllantiradi. Shu sababli ham shoir iymonni komil insonning eng muhim belgisi sifatida talqin etadi.

Asarda tavoze alohida o'rin tutadi. Navoiy tavozeni insonning eng go'zal fazilatlaridan biri sifatida ulug'laydi. Tavoze inson o'zini boshqalardan ustun qo'ymaydi, kamtar bo'ladi va doimo yaxshilik qilishga intiladi. Shoir tavozeni odob bilan chambarchas bog'laydi. Uning fikricha, odob va tavoze bir-birini to'ldiruvchi tushunchalardir. Odobli inson jamiyatda hurmat topadi, tavoze inson esa bu hurmatni yanada mustahkamlaydi.

Masxarakim kulgu uchun boj yer,

Bir diram olg'uncha iki koj yer

Bu misrada Alisher Navoiy kulgi va hazilning me'yorini nazarda tutadi. Shoir aytadiki, boshqalarni kuldirish yoki masxara qilish uchun ularni kamsitish, sha'nini oyoqosti qilish yomon xulqdir.

Masxarakim kulgu uchun boj yer – Kuldirish maqsadida birovni masxara qiluvchi kishi o'zining xatti-harakatlari bilan javobga tortiladi, ya'ni bu “boj yer” (jazoga tortilish) hisoblanadi.

Bir diram olg'uncha ikki koj yer – Bu misra esa masxarakimning natijasini yanada kuchaytirib ko'rsatadi: birovning sha'nini oyoqosti qilgan kishi, hatto kichik foyda (bir diram) olish uchun ham ikki barobar zarar (ikki koj yer) ko'radi, ya'ni uning xatti-harakati o'ziga qaytadi.

Axloqiy jihatdan: *Shoir bu misrada odob va axloqiy me'yorni ta'kidlaydi. Hazil qilish yoki kuldirish zarur bo'lsa, uni birovning sha'niga putur yetkazmasdan amalga oshirish kerak.*

Bu insoniy fazilatlar – hurmat, odob va iymon bilan bog'liq. Masxarakimlar, ya'ni boshqalarni kamsitib hazil qiluvchilar, oxir-oqibat jamiyatda iz qoldirmaslik yoki tanqid ostida qolish xavfi bilan yuzlashadi.

Diniy jihatdan: *Islom ta'limotida ham ortiqcha kulgi, birovni kamsitish va masxara qilish ma'naviy salbiy xislat sifatida qaraladi. Payg'ambarimiz alayhissalom shunday deganlar: “Ko'p kulish qalbni qattiqlashtiradi va yuz nurini ketkazadi”[2.28-b]*

Shu bilan Navoiy asarda kulgi masalasi axloqiy va diniy qadriyatlar bilan bog'langan holda talqin qilinadi. Navoiy inson xulq-atvoridagi ayrim nozik jihatlarni ham chuqur tahlil qiladi. Jumladan, ortiqcha kulgi masalasi ham asarda tanqid qilinadi. Shoir me'yoridan oshgan kulgini inson odobiga zid holat sifatida baholaydi.

“Hayrat ul-abror”da keltirilgan hikoyatlar asarning badiiy qiymatini oshirish bilan birga, undagi g'oyalarni yanada aniqroq ochib beradi. Har bir hikoyada muayyan axloqiy xulosa mavjud bo'lib, ular o'quvchini o'ylashga undaydi. Bu

hikoyatlar orqali Navoiy hayotiy misollar asosida insonni to'g'ri yo'lga boshlashga harakat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, Alisher Navoiyning Hayrat ul-abror asari yuksak axloqiy g'oyalarni o'zida mujassam etgan muhim badiiy-falsafiy manba hisoblanadi. Asarda ilgari surilgan iymon, tavoze, odob, halollik kabi tushunchalar inson kamolotining asosiy mezonlari sifatida talqin etiladi. Navoiy axloqni inson hayotining ajralmas qismi sifatida ko'radi va uni yuksak ma'naviy qadriyat darajasiga ko'taradi. Shoir nazarida komil inson — bu nafaqat bilimli, balki yuksak odob-axloq egasi bo'lgan shaxsdir. Ayniqsa, iymon va tavoze kabi fazilatlar insonning ichki dunyosini boyitib, uni jamiyatda hurmatga sazovor etadi.

Shuningdek, asarda keltirilgan hikoyatlar orqali axloqiy g'oyalar yanada ta'sirchan shaklda ifodalangan. Bu esa o'quvchining nafaqat asarni tushunishiga, balki undan ibrat olishiga ham xizmat qiladi. Navoiy inson xulq-atvoridagi nozik jihatlarni chuqur tahlil qilib, o'quvchini o'z ustida ishlashga undaydi. Bugungi kunda ham "Hayrat ul-abror" asarining ahamiyati nihoyatda katta. Undagi g'oyalar yosh avlodni ma'naviy yetuk, barkamol inson qilib tarbiyalashda muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Ayniqsa, globallasuv davrida milliy va ma'naviy qadriyatlarni asrab-avaylashda ushbu asarning o'rni beqiyosdir.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, "Hayrat ul-abror" dostoni nafaqat adabiy meros, balki insonni komillikka yetaklovchi muhim ma'naviy qo'llanma sifatida ham qadrlanishi lozim. Uni chuqur o'rganish va keng targ'ib etish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. A. Navoiy “Hayrat ul-abror” – Toshkent G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at, 1989
2. E. Vohidov: “Navoiy – so‘zni malham deb bilgan daho”, “Yoshlik” jurnali, 1988
3. Алишер Навоий. Хамса, Танкидий матн, Нашрга тайёрловчи П. Шамсийев. Т.: “Фан”, 1960 й.
4. Alisher Navoiy. Xamsa. 1-jild. Hayrat ul-abror. – Toshkent: G‘. G‘ulom nomidagi nashriyotmatbaa ijodiy uyi, 2006.